

“СУВ” АСОСЛИ СОДДА ЛЕКСЕМАЛАРНИНГ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Ma`suma Mo`minova,

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o`qituvchisi

Аннотация

Annotatsiya: Мазкур мақолада содда тузилишдаги “сув” компонентли бирликлар ва улардаги лингвокультурологик хусусияти борасида “Ўзбек тилининг *изоҳли луғати*”да келтирилган сув лексемасининг маъноларини маданий код белгисига эгаллик/ эга эмаслик белгисига кўра тасниф жадвал асосида ишлаб чиқилган. Сув лексемасининг денотатив семантикадан келиб чиққан ҳолда унинг “Қутадғу билиг” ва мумтоз манбалардаги ифодасига тўхталиб ҳам ўтилган.

Калит сўзлар: содда лексема, денотатив семантика, маданий код, фразема, ўз маъно, кўчма маъно, лингвокультурологик.

Annotation: In this article, the classification of the meanings of the lexeme water given in the "Annotated Dictionary of the Uzbek Language" according to the cultural code symbol ownership/non-ownership of the "water" component units and their linguistic-cultural characteristics was developed on the basis of the table. Based on the denotative semantics of the lexeme Cuv, its expression in "Kutadgu Bilig" and classical sources was also touched upon.

Key words: simple lexeme, denotative semantics, cultural code, phrase, self-meaning, figurative meaning, linguo-cultural.

Аннотация: В данной статье приведена классификация значений лексемы вода, приведенная в «Аннотированном словаре узбекского языка», по признаку культурного кода принадлежности/непринадлежности составляющих единиц «вода» и их лингвокультурологическим характеристикам. разработан на основе табл. На основе денотативной семантики лексемы Цув затронуто также ее выражение в «Қутадғу билиг» и классических источниках.

Ключевые слова: простая лексема, денотативная семантика, культурный код, словосочетание, самозначение, переносное значение, лингвокультурологический.

Инсон фаолияти давомида борлиқ ҳақида билимга эга бўлиб, воқеа-ходисаларни ўзлаштириб боради. Нарса-буюм, воқеа-ходисага ном беради. Номда инсон онгида қабул қилинган ахборот, миллий-маданий белгилар мужассамланган бўлади. Инсон борлиқни, олам манзарасини тилда акс эттирар экан, тил бирликлари имкониятларидан фойдаланади. Тил бирликлари олам манзарасини тасвирлашда умумий хусусиятлари билан бирлик ҳосил қилган ҳолда бир қатор белгилари билан фарқланади. Олам ҳақидаги ахборот, борлиқ ҳақидаги тушунчалар лексемалар, фраземалар, мақолларда ўзига хос тарзда намоён бўлади.

“Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да келтирилган сув лексемасининг маъноларини маданий код белгисига эгалик/ эга эмаслик белгисига кўра қуйидагича таснифлаш мумкин:

2 жадвал

№	Сўз	Маъноси	Маданий код
1	Сув	Водород билан кислороднинг кимёвий бирикмасидан иборат рангсиз, ҳидсиз шаффоф суюқлик	-
2	Сув	Суюқ ичимлик	-
3	Сув	Сой, кўл, дарё ва ш. к. нинг сувли сатҳи ҳақида. <i>Гидронимлар</i>	+
4	Сув	Тармева, сабзавот ва ш.к. таркибидаги шира, шарбат, суюқлик	-
5	Сув	Тирик организм ва аъзолардан ажралиб чиқадиган суюқлик, тер	+
6	Сув (кўчма)	тўғри ёки тўлқинсимон чизик шаклидаги гул элементи	-
7	Сув	<i>ўлчов бирлиги</i>	-
8	Сув	<i>Сўз бирикмаси таркибида: Сув хотин, сувпари (мифологик образ)</i>	+
9	Сув	<i>Бетғам, бемаза</i>	-

10	Сув	Исталган предмет таркибидаги намлик	-
----	-----	--	---

Сув лексемаси матнда денотатив семантикадан келиб чиққан ҳолда қуйидаги маъноларда қўлланади:

сув географик атама сифатида қўлланади: *Жавоб бермоғимиз керакким, қуруқлик билан сув бор деб. Тагин агар сўрасаларким, қуруқлик кўбми сув кўбми? Жавоб берамизким, дунёнинг тўрт ҳиссадан бир ҳиссаси қуруқлик, уч ҳиссаси сув деб* (ВМ, 67)²⁴.

Бадий матнда тўрт унсурнинг бири сифатида тасвирланган: сув, олов, тупроқ, ҳаво. *Тўрт бир-бирига зид унсурларни ягона таркиб (инсон вужуди)га бирлаштирдинги, улар тупроғу олов ва суву ҳаво эди* (СЗ, 11). *Маъни ўргатувчи муаллимнинг мактабини кўргинки, сув, ҳаво, оташ ва тупроқ* (СЗ, 68). Мумтоз манбаларда “аносири арба” кўринишида фаол кузатилади. “Аносири арба” ҳозирда тарихий асарлар матнида учрайди. Буни ҳам табиатдаги турт унсур — олов, ҳаво, тупроқ, **сув** каби «аносири арбага монанд» деб таърифлади (ПҚ, 16).

Мумтоз манбаларда сув ўз маъносида киёвий элементни, тириклик манбаини, ҳаётнинг асосини ифодалаб келган. Халқимизда сув ичиладиган идишлар алоҳида номлангани сувнинг ижтимоий ҳаётда тутган ўрнини кўрсатади: *sagraq* –сув ва бошқа нарсалар ичиладган идиш, *коса*; *senak* – сув ичиладиган идиш. Ёғочдан қилинган заррин *коса*²⁵.

“Қутадғу билиг”да сув сўзининг ўз маъноси ва тимсол характеридаги кўчма маъноси бадий мақсадлар учун хизмат қилган. *Ew almaq tiläsänj ayit qoşnīsīn, yer almaq tiläsänj ayityil suwīn* байтида сув ўз маъносида қўлланган: “Уй олмоқни истасанг кўшни(лар)ини суриштир, ер олмоқ истасанг сувини суриштир” (ҚБН, 4444; 164b15). Байт мазмуни “Ҳовли олма, кўшни ол”²⁶мақолига тўғри келади. **Ayit**= сўзи “сўрамоқ, суриштирмоқ” маъносида келган. Юсуф Хос Ҳожиб кишилар ўртасидаги

²⁴ Маҳмуд В. Танланган асарлар. Мунаққид ҳақида сўз. –Б.8. Кейинги мисолларда ВМ тарзида қисқартириб берилди.

²⁵ Абдулахатов Н. ва б.Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғотит турк” асаридаги лексик бирликлар тадқиқи. -Тошкент: Янги аср авлоди, 2013. –Б.69.

²⁶ O‘zbek xalq maqollari. –Toshkent, 2005. –B.132.

ижтимоий муносабатлар ва ҳаёт кечириш тарзи нуқтаи назаридан ёндашган. Уй – инсоннинг истиқомат манзили. Инсон ҳаёт кечириши учун табиий равишда кўшнилари билан муносабатга киришади. Шунинг учун ҳам яхши кўшни “рисоладаги уй” тушунчасининг аҳамиятли белгиси ҳисобланган. “Ер олиш учун сувни суриштириш” тушунчасида инсоннинг сув истеъмоли ҳам назарда тутилган бўлса-да, асосан, сув деҳқончилик билан шуғулланадиган аҳоли учун фаровонлик белгиси сифатида баҳоланган. Экин-тикиннинг сув билангина ривожланиши назарда тутилган.

Сув *асйу* сўзи билан сифатланиб, ўз маъносида нарс-буюмнинг маза-таъмини ифодалаган, “чанқокни қондирмаслик” семасини намоён этган: *Асйу суw teg көr ul bu dunya näñi, nečä içsä qanmaz ölimäz tili* – Бу дунё нарсаси шўр сув кабидир, назар сол, (киши) қанча ичса (ҳам) қонмайди, тили ҳўлланмайди (ҚБН, 3568; 133a14)²⁷. *Асйу* лексемаси кўп маъноли сўз сифатида қўлланган. Бу сўзнинг маънолари: “аччиқ, нордон, шўр; оғир, қийин, машаққатли”. *Асйу* “шўр” лексемаси сув сўзига кўшилиб, “яроқсиз” семасининг юзага келишига асос бўлган.

Юсуф Хос Ҳожиб сувнинг “оқиш” семасидан ижобий ҳаракат-ҳолатни акс эттиришда фойдаланган: *Aqar suw teg ul bu tilin edgü söz, qayuqa bu aqsa čečäk ündi tüz* –Тилдан чиқадиган эзгу сўз оқар сув кабидир, бу (суw) қаерга оқса, ҳамма ёқда чечак унади (ҚБН, 2648; 101a1). Ушбу мисраларда тилдан чиқадиган *edgü söz* бирлиги *aqar suw*га ўхшатишган. Оқар сувнинг чечаклар ундириши, оламни яшилликка буркаши эзгу сўзнинг киши кўнглини яшнатиши, кайфиятини кўтаришига қиёсланган²⁸. Бу ўринда *оқар* бирлиги *суw* сўзининг ҳаётбахшлик белгисини намоён қилмоқда. Юсуф Хос Ҳожиб эзгу сўзнинг инсон руҳиятига ижобий таъсирини яхши англаган ва унинг қийматини ёритиш учун *суw* эталонини танлаган. Халқ оғзаки ижодидаги *Яхши сўз – жон озиғи, Яхши сўзга илон инидан чиқади* каби мақолларда хуш, илиқ муомаланинг киши руҳиятини озиклантирувчи манба сифатидаги аҳамияти ўз ифодасини топган.

²⁷ Холмурадова М. “Қутадғу билиг” лексикаси. Филол. фан.фалс.док. (PhD). –Т.,2019.-Б.135.

²⁸ Холмурадова М. “Қутадғу билиг” лексикаси. Филол. фан.фалс.док. (PhD). –Т.,2019.-Б.135.

Сув лексемаси бирикмалар таркибида ўз ва кўчма маъноларда қўлланади: *сув ичмоқ* 1) сув истеъмол қилмоқ; 2) суғорилмоқ; *сув қўймоқ* – суғориш учун сувнинг йўлини очмоқ, суғормоқ; *сувнинг кўтарилиши* – дарё ёки денгиз ҳавзасидаги сув миқдорининг ошиши.

Хўл мева, сабзавот ва ш.к. таркибидаги шира, шарбат, суюқликни билдиради: *анор суви, сабзи суви, пиёз суви, лавлаги суви, помидор суви*;

Сув кўчма маънода қўлланиб, мазмунни таъсирчан етказиш воситасига айланган: *Ерлар қор майсалари билан ўратилган, ёғочлар оқ барглари очгон; манфур, хунук капалаклар кишининг қўл-бетига оқиб, кўпуруб, тошиб урилмоқда, сув эса табиатнинг қоттизлигини кўриб, юрагига тош боғламоқда* (ВМ,95). Бу матн парчасида сув жонлантиришнинг ташхис кўриниши асосида коннотатив маъно ифодалаган.

Сув бир қатор ўринларда кўчма маънода қўлланиб, метафора асосида турли денотатни ифодалаб келади:

Сув –*давр*. “Йиллар, узоқ давр” маъносини англатади: *Қанчадан-қанча сувлар оқди*.

Сув – *намлик*: *Сўз бораётган манзилда мингларча ўрмонлар учрайди. (Бу ўрмонларда баҳайбат) дарахтларнинг ҳар бир япроғида ўзларининг ердан сув тортиб оладиган томирлари билан маҳрумлик, умидсизлик ҳарфлари ёзиб қўйилганлигини кўриш мумкин.* (СЗ,72)²⁹.

Сув – *поклик, тозалик рамзи*: *Чун сув ичра зотима таскин бўлуб, Пок доманлиг манга ойин бўлуб, Поклик чун сувдин эттим иктисоб* (НР,54).

Сув – *тиниқлик рамзи*. Сувнинг тиниқлиги унинг ойна ўрнида қабул қилинишига асос бўлади: *Ким назар қилгон киби кўзгуда эл, Еки боққай софу равшан сувда эл* (НР, 156).

Сув – *тириклик, ҳаёт манбаи*: *Ўрдак оғоз этти: «К-эй фархунда зот, Сув била бўлмиш манга қойим ҳаёт* (НР,54). Сув жонзотларни озиклантирувчи, уларнинг тирикчилигини таъминловчи неъмат сифатида қайд этилган: *Қўйниким сув, ўтқа бошқармас шубон, Ул сурукни айлагил зоеъ гумон* (НР, 82).

²⁹ Алишер Навоий. Ситтаи Зарурия. Дебача . С.Сайфуллоҳ. –Тошкент, 2008. Нашр саҳифалари (СЗ) тарзида кўрсатилди.

Сув кишилик жамиятида муҳим ўрин тутгани, ўзбек маданиятида сувга “ҳаёт манбаи” деб баҳо берилгани бу тушунчанинг маданий код даражасида такомиллашувига асос бўлган. Агарчи «барча нарса сувдан яралган» бўлса ҳам, сувга чўккан ўлади, тирик қолиши маҳол.(МАТ,20,243)

Сув – май. Мумтоз матнларда сув “май” тушунчасини ҳам ифодалаб келган: У (гўзал) ўтга ўхшаган сув (май) ичганлиги сабабли юзи ўтга айланди (МАТ,20,122). Бир канча вақтдан бери рўзғор аҳлидан ранжиганман, эй соқий, бу ранждан кутулишимни истасанг май бер. Уни май эмас, ўтдек сув дейиш керак, чунки уни ичган киши на сувда, на ўтда қарор топади (МАТ,19,9).

“Май” тушунчаси узум суви бирикмаси билан ҳам ифодаланиб, “оби ҳаёт”га қиёсланган ўринлар учрайди. Фоний майдан мангу ҳаёт топди, ёки бу узум суви – оби ҳаётми? (МАТ.19.10).

“Май” тушунчаси аччиқ сув бирикмаси билан ҳам ифодаланиб, салбий ҳолатга асос бўлган ашё сифатида баҳоланган. Майхонада шўру ғавғо солувчи муғбачалар бор, улар аччиқ сув билан бало ўтини алангалантириб юборадилар Улар ғамза билан ақлни овлаб, ишва билан тақвони кўйдирадилар, ваъда билан руҳга фириб бериб, тилёғламачилик билан алдайдилар (МАТ,19,25).

Май “хурсандчилик суви” деб сифатланган: Илк баҳорда қадаҳга айшу хурсандлик сувини қуй, булут сингари фалаклар гунбазига гулгула сол (МАТ.19,24)

Май “бақо суви” деб сифатланган: Қадаҳ тортдимۇ хумор балосидан кутулдим, бақо сувини ичгач, ўлимдан халос топдим (МАТ,19,76).

Май сувнинг асосий сифатларидан бўлган тиниқ тушунчаси билан сифатланган: Мусалло (мачит, ибодат жойи) сувига тушгандан кўра, этагим зарини тиниқ майга ташилаганим яхшироқ (МАТ,19,144).

Сув –кўз ёши: «Йўқ кўз ёшимдин ўзга сув, Қон келур ҳардам богирдин кўзга сув» (НР,66). Шайх деди: –Кўз ёшимдан ўзга сувим йўқ, бағримдан ҳар дам кўзимга қон ёшлар келади!(ЛТ,37). Кўз ёши бирлиги ашк денгизи тасвирий ифодаси билан сифатланиб, мўлликка ишора қилади. Йўлда унинг қоматини кўриб, ашким денгизи тезлашди, Оёгининг остига тўкилган сувим (кўз ёшим) бошдан ошди (МАТ,20,113).

Сув – тенглик асоси. Сув сўзининг “тенглик” маъноси ҳам (денгиз сўзининг этимологияси ҳам тенг сўзига боғланади. Чунки денгиз сатҳи тенг бўлади, сув хавзада паст-баланд бўлмайди. Шу боис ҳам географияда баландлик денгиз сатҳи билан ўлчанади: Сув вужудидин тенгиз бўлди тенгиз, Бўлса ул гар мавжлуқ, гар мавжсиз (НР, 157).

Сув концепти “денгиз”, “дарё”, “арик” тушунчаларини акс эттиради.

Сув – денгиз: Чун оғир эрди дирамдин лангари, Сув тубин тутти садафдек гавҳари (НР,97). Бир мамлакатда ўн кун турмас, савдоси тугагач, яна сув сари йўл тутар эди. У денгизни ҳар хил офатлардан холи деб ўйлаб, йиллар шу янглиғ сафар қилди (ЛТ,29).

Денгизнинг мавжудлиги ҳам сув билан, деган талқинлар учрайди. Денгиз ва сув ўзаро алоқадор, баъзан бири иккинчисининг ўрнида қўлланадиган тушунчалардир. Денгиз, хоҳ у мавжли бўлсин, хоҳ мавжсиз, ўзидаги **сув** билан денгиз саналади. **Сувсиз** мавж ҳосил бўлмайди. Мавжнинг бору йўқлиги денгизга боғлиқдир.(ЛТ,95)

Сув – дарё, арик: Орзу-ҳавас қули бўлган ахлоқсиз фосиқлар, юз хил шошилинч билан либосларини ечиб, ўзларини сувга отадилар (СЗ,27).

Баъзан сувнинг ўзига тегишли қайси макон маъносида келгани контекстда аниқ кўрсатилган бўлади:

сув–дарё: Шундан сўнг, қўлини ювмоқчи бўлиб дарё лабига энгашди. Аммо тўнига тиккан олтинлари оғирлик қилиб, уни сувга тортиб кетди. Хасис киши ана шу ёмон феъли туфайли дарёга чўка бошлади. У сувдан чиқмоқчи бўлиб, изтироб билан чунон талпинар, биров келиб қутқарар, деган умидда бақириб-чақирар эди (ЛТ,56).

сув – чашма: Асмаъий сув ёқасида бирмунча вақт ўтириб, ҳордиқ чиқарди, кўнгли ғамлардан халос бўлди. Табъи шу ерга нақшланиб, чашма бошида хат ёзилган бир тошни кўрди (ЛТ,78).

Сув – кўл. Сув лексемаси “кўл” маъносида қўлланган: Ярим кечада сув тулпори кўлдан чиқибди-ю, бияга қарамай, тойчоқни эргаштириб сув тубига кириб кетибди (ЎХ,246).

Сув–фонтан: Шу кунларда Тошкентда одамлар иссиқдан қочиб, ўзини сувга уряпти (ЎХ,245).

Ўзбек маданиятида сув билан боғлиқ ўхшатишлар кўп қўлланади. Ўхшатишларнинг барчасида ўзбек халқининг сув белгиларини ўзлаштириш хусусиятлари, сув билан ифода этилаётган нарс-буюм, ҳодиса ўртасидаги алоқадорликни англаш, идрок қилиш қобиляти намоён бўлади.

Панини грамматикасидан бошлаб (эрамиздан олдинги IV аср) қадимги ҳинд шеърий-грамматик трактатларида ўхшатишлар поэтик фигура сифатида ўрганилган. Ўхшатишнинг тўрт унсурдан иборат бўлиши қайд этилган: 1) ўхшатиладиган нарс-ёки субъект; 2) унга ўхшаш бўлган нарс-ёки объект; 3) ўхшатиш белгиси ёки ўхшатиш асоси; 4) ўхшатиш кўрсаткичи. Н.Маҳмудов ҳамда Д.Худойбергеновалар ўхшатиш элементларини ўхшатиш субъекти, ўхшатиш эталони, ўхшатиш асоси ва ўхшатишнинг шаклий кўрсаткичига ажратишган³⁰.

Ўхшатиш нарс-буюм, воқеа-ҳодисани яққол тасвирлаш, тингловчи кўз ўнгида намоён қилиш мақсадида ишлатилади. Ўхшатиш халқ кузатган, кундалик тажрибасига асосланган нарс-ҳодиса эталон сифатида олинади. Ўхшатишлар ахборот беришдан ташқари эмоционал-экспрессив функция бажаради. Ўхшатишлардан мумтоз шеъриятда кўп фойдаланилган.

Ўхшатишларнинг икки тури: 1) индивидул-муаллиф ўхшатишлари; 2) умумхалқ ўхшатишлари ёки турғун ўхшатишлар.

Турғун ўхшатишлар эталонида акс этган образ барқарор бўлади. турғун ўхшатишлар тилда тайёр ҳолда мавжуд бўлади³¹.

Сув –ранг: У ҳар доим ранг истаб чиққанида, идиш рангида намоён бўлувчи сувдек мулойим рангларга эришади (СЗ,16).

Севгисиз юрак сувсиз қолган воқеликка ўхшатилади: *Сувсиз юрак: «Севгисиз қолғон юрак сувсиз қолғон кабидир»³². Сув инсон танасини озиқлантириб турувчи модда. Юрак фаолиятининг амалга ошишида ҳам сув муҳим ўрин тутди.*

Сувсиз балиқ: «Севгисиз қолғон юрак – сувсиз қолғон балиқ кабидир, унинг ҳар тебраниши бир жон чекишидир».(ВМ,45).

³⁰ Маҳмудов Н., Худойбергенова Д. Ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли луғати. –Тошкент: Маънавият, 2013. –Б.5.

³¹ Маҳмудов Н., Худойбергенова Д. Ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли луғати. –Тошкент: Маънавият, 2013. –Б.5.

³²Маҳмуд В. Танланган асарлар. Мунаққид ҳақида сўз. –Б.8. Кейинги мисолларда ВМ тарзида қисқартириб берилди.

*Сувдай билмоқ (ёки ичмоқ, эзиб ичмоқ) – жуда яхши билмоқ, чуқур, пухта билиб олмоқ, эгалламоқ. Сувдай билиш сувнинг силлиқлиги, оқиш, тўсиқларни очиш хусусияти намоён бўлади. Шу билан бир қаторда “сувдай билиш” сувда хотира, идрок бор, “сув ахборотни сақлайди”, “узатади” деган қараш сув концептида билим билан алоқадорликни юзага келтирган. Сувнинг билиш, хотира билан алоқадорлиги қадимги манбалардаги этнографик муносабатларда ҳам ўз ифодасини топган. Масалан, “Девону луғотит турк”да сув билан боғлиқ болалар ўйинлари келтирилган. “Монуз-монуз” / “Мўнгуз – мўнгуз” деб номланган болалар ўйини сув бўйида ўйналган. Ўйин моҳиятига кўра, болалар денгиз (сув) бўйида тиз чўкиб ўтирадилар. Сонлари орасига ҳўл қум солиб тўлдирадилар. Сўнг қўллари билан қумни урадилар. Ўйинбоши (онабоши) “Монуз-монуз” дейди. Қолганлари: “На монуз?” деб сўрайдилар. Онабоши бирин-кетин шохли ҳайвонларни санаб кетади. Қолганлар такрорлайди. Сўнг онабоши шу номлар орасига туя, эшак каби шохсиз ҳайвонлар номини айтиб қалғитади. Болалардан бирортаси онабошининг кетидан шохли йўқ ҳайвон номини айтиб юборса, уни сувга итариб юборишади (ДЛТ, III, 375). Маҳмуд Кошғарий сувда шўнғишда баҳслашиш ҳам мавжуд бўлган таъкидлайди (ДЛТ, II, 241). Ғ.Жаҳонгиров “Мўнгуз-мўнгуз” ўйинини шу кунга қадар сақланиб қолган “Қушим боши” ўйинига қиёслайди³³. Мазкур ўйин замонавий методиканинг моҳиятини акс эттиради. Хотира, идрокни чархлашга, ақлни ривожлантиришга хизмат қилади. Бу ўйин турини замонавий кейс топшириқларининг бир кўриниши сифатида ҳам баҳолаш мумкин. Шу ўринда ҳақли равишда савол туғилади: ўйин нега айнан сув бўйида ўйналган? Таъкидланганидек, сувда хотира борлиги ҳақидаги ёндашув ўзбек халқининг азалий қадриятларидан бири ҳисобланади. *Яхшилик қил, сувга сол, сув билмаса, балиқ билар, балиқ билмаса, холиқ билар!* Халқ сувни “эштади, эслаб қолади” деб тасаввур қилади. Фольклоршунос олим Ш. Турдимовнинг айтишича, халқимизда ойнага сувнинг акси деб қараш ва унда хотира сақланиши ҳақидаги тасаввур бўлган. Шунинг учун ҳам энг қадимги даврларда халқда инсонни кўмишда ойна солишгани ҳақида ҳам маълумотлар бор. Яъни инсоннинг хотирасини бирга*

³³ Жаҳонгиров Ғ. Ўзбек болалар фольлори. –Тошкент:Ўқитувчи, 1978. –Б.293. Бу ҳақида қаранг: Абдулахатов Н. ва б.Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғотит турк” асаридаги лексик бирликлар тадқиқи.-Тошкент: Янги аср авлоди, 2013. –Б.15.

кўмишга амал қилишган. “Мўнгуз-мўнгуз” ўйинида шохли ва шохсиз хайвонни тўғри идрок эта олмаган болани сувга итариб юборадилар. Демак, сув унга хотирани тиклашда, ақлини такомиллаштиришда ёрдам беради, деган ёндашув бўлган. XX аср бошларида жадидчилик ҳаракати даврида маърифий аҳамиятга эга бўлган журналларга “Онғ”, “Улфат”, “Ойна” деган номларнинг қўйилиши ҳам бежиз эмас.

Ўзбек тилида ўхшатишга асосланган *Сувдай сероб бўлинг* ундов бирикмаси қўлланади. *Сероб* форсча-тожикча сўз бўлиб, “сувли” деган маънони билдиради. *Сувдай сувли* – лексик плеоназм ҳодисаси кузатилади. Мазкур ундов бирикма таркибида *сероб* “мўл” деган мазмунни ифодалаган.

Сув қуйгандек (тинч, жимжит) – чурқ этган овоз йўқ, жим-жит (ЎТИЛ,3,577). Ҳеч қандай товуш-шарпа йўқ. Варианти: *сув сепгандай. Ари уясидек гувиллаб турган аудитория бирдан сув қуйгандай жимжит бўлиб қолди.* О. Ёқубов. Муқаддас. (Ш.Р.) Мана, ҳозир ваҳимали қоронғиликда **сув** қуйгандай жимиб ётган шаҳарни оралаб борар экан, бир неча қадам олдинда Хонзода бегим ҳам кетаётгани, мавлоно уни шу навкарлар қатори ҳимоя қилиши мумкинлиги кўнглига бир қадар таскин берарди (ЮТ,112)

Хулоса қилиб айтганда, сувнинг қўйилиши кўпгина жараёнларни тинчлантиради, сув лексемасида “бир хил маромдалик”, “сокинлик” семалари бор. Жимликнинг, сукунатнинг сув қўйган ҳолатга ўхшатилиши тил соҳибининг сув қўйилиши жараёнларини кузатиши, тажрибаси асосида шаклланган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдулаҳатов Н. ва б. Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғотит турк” асаридаги лексик бирликлар тадқиқи.-Тошкент: Янги аср авлоди, 2013. –Б.69.
2. Алишер Навоий. Ситтаи Зарурия. Дебоча . С.Сайфуллоҳ. –Тошкент, 2008. Нашр саҳифалари (СЗ) тарзида кўрсатилди. (PhD). –Т.,2019.-Б.135.
3. Жаҳонгиров Ғ. Ўзбек болалар фольклори. –Тошкент: Ўқитувчи, 1978. –Б.293.
4. Маҳмудов Н., Худойберганава Д. Ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли луғати. –Тошкент: Маънавият, 2013. –Б.5.
5. Маҳмуд В. Танланган асарлар. Мунаққид ҳақида сўз. –Б.8. Кейинги мисолларда ВМ тарзида қисқартириб берилди.

Google
Scholar

6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Беш жилдлик. (А.Мадвалиев таҳрири остида). – Тошкент: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006 – 2008.
7. O‘zbek xalq maqollari. –Toshkent, 2005. –B.132.
8. Холмурадова М. “Қутадғу билиг” лексикаси. Филол. фан.фалс.док.